

Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999: Eleştirel Bir Değerlendirme*

The Bibliography of Articles of the Republican Era 1923-1999: A Critical Review

Yaşar Tonta ve Umut Al

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 06800 Beytepe, Ankara.
{tonta, umutal}@hacettepe.edu.tr

Öz: Millî Kütüphane 2001'de *Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999 (CDMB)* adlı bir CD-ROM yayımlamıştır. *CDMB* derleme yoluyla Millî Kütüphane'ye gönderilen dergilerdeki makalelerin dizinlendiği en kapsamlı kaynakçadır. *CDMB*, 1923 ile 1999 yılları arasında Türkiye'de çıkarılan 4418 dergide yayımlanan 566.627 makale hakkında bibliyografik bilgi içermektedir. Bu çalışmada *CDMB* CD-ROM'u kullanıcı arayüzü, veri tabanı tasarımı ve veri kalitesi açısından değerlendirilmektedir. *CDMB* kullanıcı arayüzü insan-bilgisayar etkileşimi ve kullanılabilirlik ölçütleri dikkate alınmadan tasarlanmıştır. Arayüzün kullanımı sezgisel değildir. *CDMB* veri tabanı kapsamlı bir sistem analizi yapılmadan ve bazı temel veri tabanı tasarım ilkeleri dikkate alınmadan geliştirilmiştir. *Türkiye Makaleler Bibliyografyası'nın* basılı kopyasında yer alan veriler tek bir düz tabloya aktarılmıştır. Bu durum verilerin tekrarına ve makalelerin bibliyografik bilgilerini girmek için ayrılan bazı alanların önemli bir kısmının boş kalmasına yol açmıştır. Yazar ve makale adları üzerinde Boole işlemleri kullanılarak arama yapılamamaktadır. Kayıtların %9'unda makale, dergi ve yazar adları hatalı girilmiştir. Halen Millî Kütüphane'nin web sayfası aracılığıyla kullanıma açık olan *CDMB* veri tabanı yeniden tasarlanmalı, arama motorunun işlevleri artırılmalı ve kullanıcı arayüzü kullanılabilirlik ilkeleri dikkate alınarak iyileştirilmelidir.

Anahtar sözcükler: Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999, kullanıcı arayüzü, veri tabanı tasarımı, veri kalitesi

Abstract: *The Turkish National Library has recently published the Bibliography of Articles of the Republican Era 1923-1999 (BARE) on CD-ROM. BARE is the most comprehensive bibliography that indexes the articles contained in Turkish journals received by the Library through "legal depot". It contains bibliographic information on a total of 566,627 articles that appeared in 4,418 Turkish journals and periodicals. This paper critically reviews the Bibliography on the basis of its user interface, database design and data quality. Human-computer interaction (HCI) issues and the usability criteria seem to have not been taken into account when designing the user interface of the BARE CD-ROM. The user interface is not intuitive. It appears that a comprehensive systems analysis was not carried out before designing the database and the principles of database management design seem to have been ignored. Bibliographic data listed in the printed copies of the Bibliography was simply transferred to a flat table, which resulted in data redundancy and waste of space. Boolean searches cannot be performed on author and article titles. Nine percent of the records contained errors in article and journal titles as well as authors' names. Used through the web site of the Turkish National Library, the Bibliography and its interface should be redesigned and improved, and the functions of the search engine should be increased.*

Keywords: Bibliography of Articles of the Republican Era 1923-1999, user interface, database design, data quality

* Bu çalışma TÜBİTAK Sosyal Bilimler Araştırma Grubu (SOBAG) tarafından desteklenen "Türkiye'nin bilimsel yayın haritası: Türkiye'de dergi yayıncılığı üzerine bir araştırma" başlıklı projenin (Proje no: 105K088) sonuç raporuna dayanarak hazırlanmıştır. Proje raporu için bkz. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/cdmb-projesi-sonuc-raporu-24ocak.pdf>.

S. Kurbanoğlu, Y. Tonta ve U. Al (Yay. haz.), *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*, 24-26 Ekim 2007, Ankara. *Bildiriler*. Ankara: H.Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2007.

Giriş

Millî Kütüphane, 1934 tarihli 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Yasasına göre derlenerek Millî Kütüphane'ye gönderilen bilimsel ya da kültürel ağırlıklı dergilerden seçilmiş makalelerin bibliyografik kayıtlarından oluşan *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nı (TMB) hazırlamaktan sorumludur. TMB, 1952 yılından bu yana sürekli yayımlanmaktadır (www.mkutup.gov.tr). 1923-1945 yılları arasında çıkan dergilerde yayımlanan makalelerin bibliyografik kayıtları ise Millî Kütüphane kurulmadan önce faaliyet gösteren Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü çalışanlarının çabalarıyla 1940-1945 yılları arasında beş cilt halinde yayımlanmıştır.

TMB ülkemizde yayımlanan en kapsamlı kaynakçadır. Ancak Türkiye'de yayımlanan süreli yayınlarda çıkan bütün makalelerin TMB'de yer aldığını söylemek güçtür. Çünkü yayımlanan her süreli yayının bir kopyası Derleme Yasası gereği Millî Kütüphane'ye gönderilmemekte, söz konusu süreli yayınlarda çıkan makaleler de ne yazık ki TMB'de dizinlenememektedir. Yasanın denetim ve yaptırım gücü kısıtlı olduğundan "derleme kaçağı" olarak adlandırılan bu sorun yıllardır devam etmektedir. Derleme kaçağının büyüklüğüyle ilgili resmi kaynaklara dayanan sayılara ne yazık ki ulaşılammıştır. Fakat bazı yazarlar, somut verilere dayanmasa da, Türkiye'de derleme kaçağı oranının %40 ile %70 arasında olduğunu tahmin etmektedirler (Atılğan, 2005; Kaygusuz, 1998, s. 49; Polat, 1999, s. 179; Tavacı, 1998, s. 234).

Millî Kütüphane, 2001'de TMB'nin 1923-1999 yıllarını kapsayan basılı kopyalarında yer alan tüm bibliyografik künyelerin bir proje kapsamında elektronik ortama aktarılmasını kararlaştırmıştır. Projei üstlenen Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık Ltd. Şirketi tüm bibliyografik künyeleri bir veri tabanına aktarmış ve Millî Kütüphane bu çalışmayı *Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999* (CDMB, 2001) adıyla CD-ROM olarak yayımlamıştır. CDMB'de yer alan makale künyeleri Millî Kütüphane'nin Web kataloğu aracılığıyla çevrimiçi olarak da taranabilmektedir (www.mkutup.gov.tr). Bu bildiriye CDMB tanıtılmakta ve kullanıcı arayüzü, veri tabanı tasarımı ve veri kalitesi açılarından değerlendirilmektedir.

Bilgi Erişim Sistemleri

Bilgi erişim sistemi belge dermesi (ya da bu belgeleri temsil eden kayıtların bulunduğu veri tabanı), kullanıcıların sistemle etkileşimlerini sağlayan kullanıcı arayüzü ve kullanıcıların sorgularında yer alan terimlerle veri tabanındaki belgelerde ya da belge tanımlarında geçen terimlerin eşleştirilerek ilgili belgelerin saptanmasına yarayan erişim kuralından oluşurlar (Tonta, 1995, s. 303-304).

Bir bilgi erişim sistemi için belgeleri ya da belgelerin tanımlarını içeren bir veri tabanı olması ön koşuldur. Veri tabanı tasarımı depolanacak verilerin saptanmasını ve bu

verileri temsil etmek için uygun yapıların seçimini içerir. Bu işlemler genellikle veri tabanı kurulmadan önce gerçekleştirilir. Kullanıcıların gereksinimlerini karşılayan bir tasarım geliştirmek veri tabanı tasarımcılarının sorumluluğundadır (Elmasri ve Navathe, 1989, s. 10). Veri tabanındaki kayıtlara erişmek için hangi erişim kuralının (Boole mantığı, vektör uzayı modeli, olasılıksal model, vd.) kullanılacağına da bu aşamada karar verilir. Veri tabanlarında depolanan verilerin kalitesi de önemlidir. Veri kalitesi girilen verilerin eksiksiz ve hatasız olmasıyla ölçülür. Heceme hataları ya da yanlış girilen veriler bilgi erişimi engeller.

Bir bilgi erişim sistemiyle kullanıcı arasındaki etkileşimi kullanıcı arayüzü sağlar. Kullanıcı arayüzü insan-bilgisayar etkileşimi (human-computer interaction) alanının bir alt konusunu oluşturur (Shneiderman, 2002; 1986). Kullanıcı arayüzü, kullanıcıların sorgularını sisteme girmelerine izin verir, bu sorguları değerlendirerek bilgi erişim sistemi tarafından anlaşılabilir bir biçime dönüştürür, veri tabanından erişilen sonuçları listeler ve veri tabanı, sistem ya da kullanımla ilgili yararlı bilgiler sağlar (Tonta, 1995, s. 305-306).

Günümüzde birçok bilgi kaynağına ve bilgi hizmetine web arayüzleri aracılığıyla erişim sağlandığından, arayüzlerin "kullanılabilirliği" (usability) büyük önem taşımaktadır. Bir kullanıcı arayüzünün kullanılabilirliği, kullanıcıların arayüzü etkin ve verimli bir biçimde kullanıp kullanmadıkları ve sistemle etkileşimlerinden memnun kalıp kalmadıklarıyla ölçülmektedir. "Etkinlik" görevlerin doğru ve tam olarak tamamlanma düzeyini, "verimlilik" görevler tamamlanırken harcanan çaba ve süreyi, "memnuniyet" ise kullanıcıların sisteme karşı olumlu ya da olumsuz tutumlarını ifade etmektedir (Gürses, 2006, s. 14).

Bu çalışmada bir bilgi erişim sistemi olarak değerlendirilen CDMB CD-ROM'u incelenmektedir.

Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999

CDMB CD-ROM'unun tanıtım bilgilerinde ürün hakkında şunlar söylenmektedir:

Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası çalışması 15 Temmuz 2001 – 30 Kasım 2001 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş, 4418 periyodik yayından 566.627 makale taranmıştır. Çalışma kendi içinde iki ayrı bölümden oluşmuştur. Millî Kütüphane tarafından 1952 yılından bu yana yayımlanan "Türkiye Makaleler Bibliyografyası"nda yer alan bibliyografik künyeler, Dewey 20. Versiyon 2. Özet kurallarına uygun biçimde standardize edilerek elektronik ortama aktarılmış ve 1923-1951 yılları arasında yayımlanan 670 derginin mevcut nüshaları taranarak, yayınlanmış makalelerin bibliyografik künyeleri tespit edilmiş ve elektronik ortama aktarılmıştır. . . .

Araştırma Dönemi 1923-1999 yılları arasını kapsıyor olmakla birlikte, tarama kapsamına alınan süreli yayınların çıkış tarihleri 1923 öncesine gittiğinde, o derginin 1923

öncesi sayılarında yayımlanan makaleler de bibliyografya kapsamına alınmıştır. (. . .)

Bibliyografya'da yer alan makalelerin bibliyografik künyeleri, Milli Kütüphane'nin künye sistemine göre verilmiştir. (Cumhuriyet, 2001)

CDMB CD-ROM'unun önce bilgisayara kurulması gerekmektedir. Kurulum için yaklaşık 80 megabaytlık (MB) bir disk alanına ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu ürün aşağıda kullanıcı arayüzü, veri tabanı tasarımı ve veri kalitesi açısından incelenmektedir.

Kullanıcı Arayüzü

Yukarıda da değinildiği gibi, kullanıcılar bir bilgi erişim sistemindeki bilgilere kullanıcı arayüzü aracılığıyla erişim sağlarlar. *CDMB* CD-ROM'unun kurulumu tamamlandıktan sonra basit bir kullanıcı arayüzü karşımıza gelmektedir (Şekil 1). Kullanıcı arayüzü mönüsünde "kayıt arama", "Sütun ayarları", "standart sütunlar", "sütunları eşit böl", kullanım kılavuzu", program hakkında", milli kütüphane", "NÜVİS LTD", "ÇIKIŞ", "ENGLISH" ve "ANKET"¹ seçenekleri yer almaktadır. İlk seçenikle ("kayıt arama") ilgili ayrıntılı değerlendirme aşağıda yapılmaktadır. Diğer seçenekler ise erişilen kayıtların kısa gösterimi sırasında tercih edilen alanları ("sütun ayarları") ve bu alanların genişliklerini ("sütunları eşit böl") düzenlemek içindir. Varsayılan "standart sütunlar" Şekil 1'de verilmektedir (makale adı, dergi adı, makale yazarı/hazırlayan, katkıda bulunanlar, cilt, sayı, baskı yeri, tarih, konu kodu 1). İstendiği takdirde bu alanlara birkaç alan (konu kodu 2, konu kodu 3, sayfa, açıklama, tanıtım) daha eklenebilir ya da alanlardan bazıları çıkarılabilir. Program hakkında bilgi, mönü seçeneklerinin işlevleri ve aramaların nasıl yapılacağı "program kılavuzu" seçeneğinde açıklanmaktadır. Bir sonraki seçenek ("program hakkında") altında *CDMB*'nin Millî Kütüphane tarafından Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık Ltd. Şti.'ne yaptırıldığı; yazılım tasarlama ve programlamanın ise Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd. tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. "milli kütüphane" ve "NÜVİS LTD" seçeneklerine tıkladığında İnternet bağlantısı olan bilgisayarlarda sistem Millî Kütüphane'nin (www.mkutup.gov.tr) ve Nüvis şirketinin (www.nuvis.com.tr) web sayfalarına bağlanmaktadır. Bir sonraki seçenek ("ÇIKIŞ") programdan çıkış içindir. Ekrandaki mönü seçenekleri İngilizce de gösterilebilmektedir ("ENGLISH"). İsteyen kullanıcılar ürün ve program hakkındaki görüşlerini sağlanan anket formunu ("ANKET") doldurarak firmaya elektronik posta olarak gönderebilmektedir.

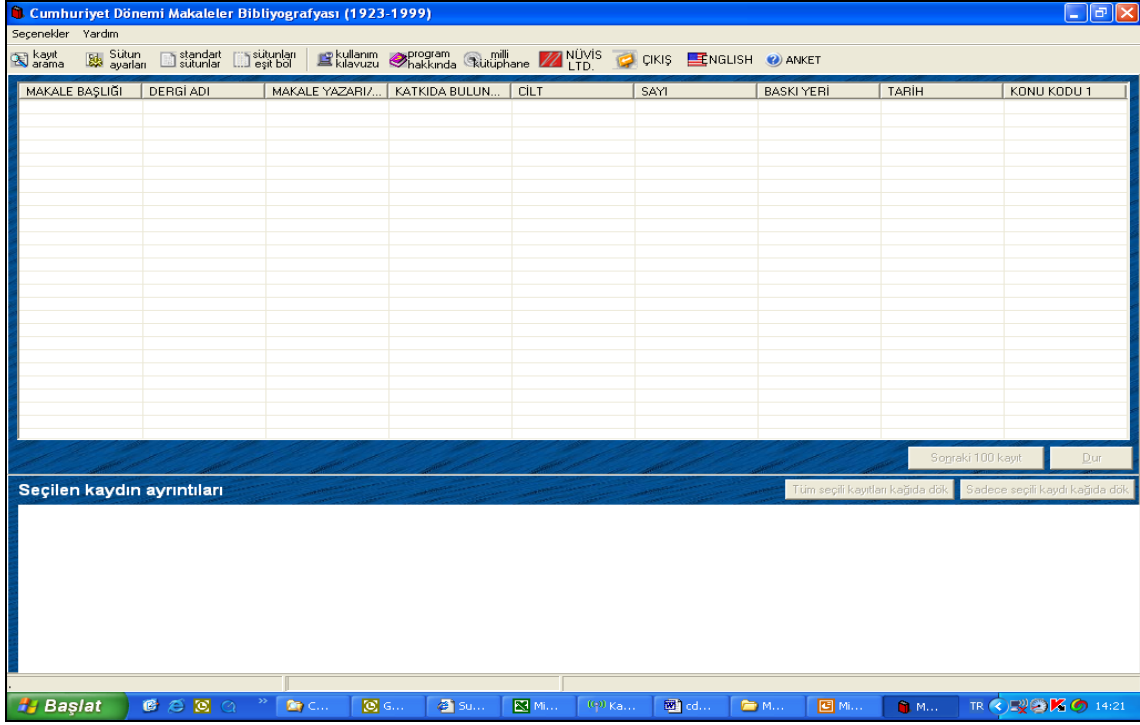
Kullanıcı arayüzü ekranının yaklaşık üçte ikisi arama sonucu erişilecek kayıtların kısa gösteriminde, üçte biri ise erişilen kayıtlar arasından seçilecek bir kaydın daha detaylı

bilgilerinin listelenmesinde kullanılmak üzere ayrılmıştır. Oysaki kullanıcı açısından erişilecek kayıtların gösterimi bir sonraki aşamada, yani *CDMB*'de bir arama gerçekleştirildikten sonra önem kazanacaktır. Arayüzle ilk kez karşılaşan bir kullanıcı önce sisteme girme ve mevcut mönü seçeneklerinden kendisine en uygun olanını seçme göreviyle karşı karşıyadır. Mevcut arayüzde kullanıcının sistemi başlatabilmesi ve belki de *CDMB* CD-ROM'unu kullanmasının temel nedeni olan veri tabanı üzerinde arama yapabilmesi için ekranın sol üst köşesinde yer alan "kayıt arama" seçeneğini fark etmesi gerekmektedir. Bu seçenek tıkladığında kullanıcının karşısına ana ekranın üzerine yerleştirilmiş olan kayıt arama formu gelmektedir (Şekil 2). Arama ölçütleri ilgili alan ya da alanlara girilerek arama yapılabilmektedir. Arama alanlarına en az üç karakter girildiği zaman "Bul" düğmesi aktif hale gelmektedir. Arama sonucunda bulunan ilk 100 kayıt gösterilmektedir. Erişilen kayıt sayısı 100'den fazlaysa "Sonraki 100 Kayıt" seçeneğine tıklanarak bulunan diğer kayıtlar da yirmişer yirmişer listelenebilmektedir. Arama formunun sağ alt köşesinde yer alan "Bir kerede bütün kayıtları tara" seçeneğine tıklanarak bu sayı değiştirilebilmektedir.

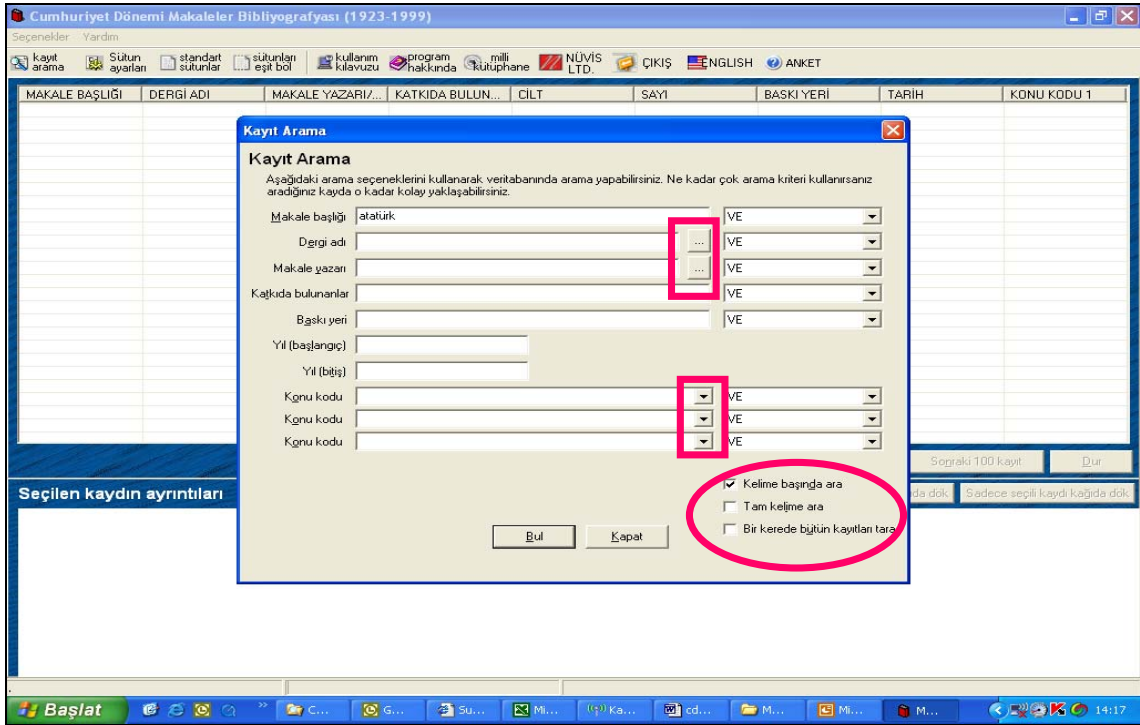
Şekil 3'te varsayılan (default) "Kelime başında ara" seçeneği ile arama yapılarak erişilen ve adında "Atatürk" ("Atatürkçü", "Atatürkçülük" vd.) geçen ilk 100 makale gösterilmektedir. Ekranın sol alt köşesinde bulunan "100 kayıt bulundu" ibaresi aramanın bütün kayıtlar üzerinde yapılacağından haberi olmayan ve sonuçlardan sonra verilen "Sonraki 100 kayıt" seçeneğini göremeyen kullanıcıları yanıltabilir. "Bir kerede bütün kayıtları tara" seçeneğine tıkladığında Atatürk ile ilgili veri tabanında toplam 5244 makale olduğu anlaşılmaktadır. Kayıt arama formunun sağ alt köşesindeki "Tam kelime ara" seçeneğine tıkladığında ise kayıt sayısı 4717'ye düşmektedir. Bu arama seçeneğinde makale adında "Atatürkçü", "Atatürkçülük" gibi sözcükler geçen kayıtlar elenerek sadece "Atatürk" geçenler listelenmektedir. "Tam kelime arama"da kesme işareti (') dikkate alınmadığından adında "Atatürk'ün", "Atatürk'ten" gibi sözcükler geçen makalelere de erişilmektedir. "Kelime başında ara" seçeneğiyle "Tam kelime ara" seçeneği arasındaki bu fark kolayca anlaşılabilir. ² Kullanım kılavuzunda "Bu seçenekler sayesinde Eser adında Osman yazdığımızda isterseniz, içinde hem Osman, hem Osmanlı hem de Nuruosmaniye sözcükleri geçen bütün eserleri bulabilirsiniz" ibaresi yer almasına karşın, makale adı alanına "Osman" yazarak içinde "Nuruosmaniye" geçen makalelere erişilememiştir.

¹ Metinde kullanıcı arayüzünde tercih edilen tipografi (büyük harf-küçük harf kullanımı) aynen korunmuştur.

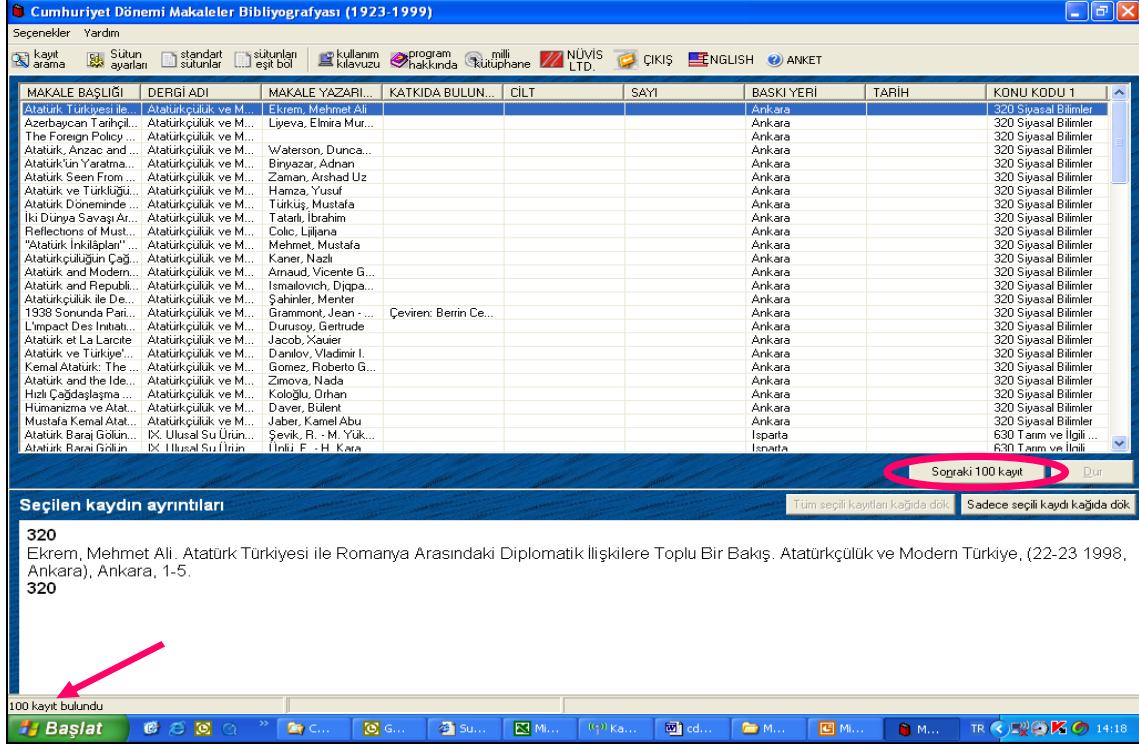
² Kullanıcı arayüzü "Tam kelime ara" seçeneğini tek başına işaretlemeye izin vermemekte, bu seçenek ancak "Kelime başında ara" seçeneğiyle birlikte işaretlenebilmektedir.

Şekil 1. Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999 CD-ROM'u kullanıcı arayüzü

Şekil 2. Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999 CD-ROM'u arama ekranı

Şekil 3. Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999 CD-ROM'unda arama sonuçları

İstendiği takdirde farklı alanlara girilen ölçütler Boole işlemleri (VE, VEYA, DIŞINDA) ile birleştirilebilmektedir. Kayıt arama formunda “Ne kadar çok arama kriteri kullanırsanız aradığınız kayda o kadar kolay yaklaşabilirsiniz” denilmektedir. Fakat ölçüt sayısı arttıkça kayıtlara erişim nispeten yavaşlamaktadır. Örneğin, 1.70 Ghz işlemci gücü ve 480 MB ana belleği olan bir dizüstü bilgisayara kurulan sistemde kaba bir test yapıldığında yazar adında “tonta” geçen yayınlara 15 saniyede, yazar adında “tonta” VE makale adında “elektronik yayıncılık” geçen kayıtlara 22 saniyede, yazar adında “tonta” VE makale adında “elektronik yayıncılık” VE dergi adında “Türk Kütüphaneciliği” geçen yayınlara 24 saniyede erişim sağlanmıştır.

Kullanıcı arayüzü makale adında, örneğin, hem “elektronik yayıncılık” hem de “bilimsel iletişim” geçen makaleleri Boole işleci “VE” kullanarak birleştirmeye izin vermemektedir. Bu tür aramalar “Makale başlığı” alanına sözcüklerin tümünü girerek yapılabilir. Arama algoritması dizi arama (string search) tekniğine dayanmakta, makale adları soldan sağa doğru aranmaktadır. Bu nedenle makale başlığı alanına ayrı ayrı “elektronik yayıncılık”, “bilimsel iletişim” ya da “elektronik yayıncılık bilimsel iletişim” sözcükleri girildiğinde “Elektronik yayıncılık, bilimsel iletişim ve kütüphaneler” başlıklı bir makaleye erişilmekte, ancak aynı makaleye sözcüklerin sırası değiştirildiğinde (“bilimsel

iletişim elektronik yayıncılık”) erişilememektedir.³ Aynı şekilde, veri tabanında “Bilim ve Teknik” dergisi yer aldığı halde, adında sırasıyla “teknik” ve “bilim” geçen dergiler arasında bulunamamaktadır. Başka bir deyişle, arama algoritması kayıt arama formunda yer alan alanlar üzerinde gerçek anlamda anahtar sözcüklerle (keywords) arama yapmaya olanak vermemektedir.⁴

CDMB CD-ROM'unun tanıtım bilgilerinde ürünün bir “arama motoru” ile birlikte kullanıma sunulduğu kaydedilmektedir (Cumhuriyet, 2001). Yukarıda incelenen arama özellikleri, bu özelliklerin işleyiş biçimi, yanıt süresi vb. gibi hususlar göz önüne alındığında, bu ürünün arama motorunun yeterli işlevlere sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

³ Herhangi bir kayda erişilemediği zaman ekranın sol alt köşesinde gösterilen “0 kayıt bulundu” ibaresi zor fark edilmektedir. Arama uzun sürdüğü takdirde “Arama sürdürülüyor” ibaresi de aynı yerde verilmekte ve aynı satırda bir ilerleme çubuğu gösterilmektedir.

⁴ Sistemde bir makalenin konularını kaydetmek için üç ayrı alan (konu kodu 1, konu kodu 2 ve konu kodu 3) ayrılmıştır. Bu bakımdan ilgili alanlar üzerinde Boole işlemleri kullanılarak, örneğin, konu kodu 020 VE konu kodu 050 olan makalelere erişilebilmektedir. Sistem ilgili alanlara anahtar sözcük girilmesine izin vermemesine karşın (sadece konu kodları listesinden seçim yapılabilir), aslında bu aramalar teknik olarak anahtar sözcük araması olarak nitelendirilebilir.

Kayıt arama formunda (bkz. Şekil 2) dergi adı, makale yazarı ve konu kodları için ayrılan alanlara önceden hazırlanan listelerden seçim yapılarak da ölçüt girilebilmektedir. Dergi adı seçeneğine tıklandığında kaynakçada geçen 4400'ün üzerindeki dergi ve konferans/sempozyum/kongre adlarının alfabetik listesinden seçim yapmak gerekmektedir. Yazar adları için de aynı durum söz konusudur. Yazar adları listesi yazar soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak bölümlenmiştir. Konular için ise Dewey Onlu Sınıflama Sistemindeki konu kodları listesinden ("000 Genel Konular"dan "990 Diğer Bölgelerin Genel Tarihi"ne kadar) seçim yapılabilmektedir.

CDMB kullanıcı arayüzünün insan-bilgisayar etkileşimi ve kullanılabilirlik ölçütleri dikkate alınmadan ve yeterince profesyonel olmayan bir biçimde tasarlandığını söylemek mümkündür. Başlama ekranındaki münü seçenekleri önem sırası gözetilmeksizin yerleştirilmiştir. Kullanıcı arayüz tasarımında yer kullanımı son derecede önemlidir. Ekrandaki seçeneklerin konumu, kullanıcının bir sonraki adımda ne yapacağına kolayca karar verebilmesi, kullanıcıya verilen mesajların ekranda kolayca fark edilebilmesi yer kullanımıyla ilgili hususlardan bazılarıdır. Daha önce de değindiğimiz gibi, başlama ekranının büyük bir kısmı kullanıcının daha sonra yapacağı işlemler için (erişilen kayıtların gösterimi) ayrılmıştır. Kullanıcı her aramada ölçütleri yeniden girmek zorundadır. Daha önceden girilmiş olan bir arama sorgusunu düzeltmek ya da erişilen kayıtlar üzerinde ek ölçütlerle sınırlama yapmak mümkün değildir. Arama sonuçları geçici olarak dahi olsa saklanamamaktadır. Bir önceki arama sonuçlarına dönmek için aynı aramanın yeniden yapılması gerekmektedir. Kullanıcıların arama sonuçlarını kendi bilgisayarlarına kaydetmek isteyebilecekleri dikkate alınmamıştır. Erişilen sonuçlar sadece yazıcıdan bastırılabilir.

Veri Tabanı Tasarımı

CDMB veri tabanının bazı temel veri tabanı tasarım ilkeleri dikkate alınmadan geliştirildiği anlaşılmaktadır. *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nın basılı kopyasında yer verilen bilgiler tek bir düz tabloya aktarılmıştır.⁵ Tabloda her makaleyle ilgili 14 bilgi ögesi (makale başlığı, dergi adı, makale yazarı/hazırlayan, katkıda bulunanlar, cilt, sayı, baskı yeri, tarih, konu kodu 1, konu kodu 2, konu kodu 3, sayfa no, açıklama, tanıtım) kaydedilmiştir. Ancak kayıtlardaki bazı alanlar için veri olmadığından bu alanların büyük bir kısmı boş bırakılmıştır. Örneğin, toplam 566.627 kaydın %81,2'sinde ikinci konu kodu alanı, %93,2'sinde katkıda bulunanlar alanı boştur. Üçüncü konu kodu, açıklama ve tanıtım alanları için boş olan kayıtların oranı ise %98'in üzerindedir. Bu oranlar bir makale için ayrılan yaklaşık 900 karakterlik alanın önemli bir kısmının boş kaldığını göstermektedir.

⁵ Aynı tablo, yukarıda da değinildiği gibi, arama sonuçlarının gösterimi için de kullanılmıştır.

Öte yandan dergi adı, baskı yeri ve konu kodları gibi bazı alanlara sürekli aynı veriler girilmiştir. Örneğin, toplam 566.627 kaydın %48'inde baskı yeri "İstanbul", %45'inde "Ankara" olarak kaydedilmiştir. Veri tabanında toplam 2500 tekil dergi adı bulunmaktadır. Başka bir deyişle, her dergi adı veri tabanına ortalama 227 kez (bazıları hatalı olarak) girilmiştir. Konu kodları ise Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemine göre oluşturulmuş kod listesinden seçilerek konu kodlarının açılımlarıyla birlikte girilmiştir. Oysaki konu kodlarının açılımlarında yer alan sözcüklerle (örneğin, "askerlik") arama yapıldığında hiçbir kayda erişilememekte, sonuç alabilmek için arama ölçütünün mutlaka listeden (örneğin, "355 Askerlik Bilimi") seçilmesi gerekmektedir. Böylece konu kodlarının açık halini veri tabanına girmek için kullanılan alan verimsiz kullanılmıştır.

Yukarıda sıralanan veri tekrarı, bazı alanların boş kalması vb. gibi sorunlar *CDMB* veri tabanı tasarlanırken esaslı bir sistem analizi yapılmadığını göstermektedir. Daha önce de değinildiği gibi, veri tabanı yaklaşık 80MB yer kaplayan tek bir tablodan oluşmaktadır. Yazar adları, dergi adları ve konu kodları için ayrı dizinler yaratılmış olmasına karşın, anlaşıldığı kadarıyla bu dizinler ana tabloyla ilişkisel veri modeli kullanılarak ilişkilendirilmemiş ve veri tabanı "normalize" edilmemiştir (Kroenke, 2004, s. 119-150). Hatta ana tablodaki belli alanlara veri girişi yapılırken bazı temel kurallar ihlal edilmiştir. Örneğin, birden fazla yazarı olan makalelerin tüm yazarları "makale yazarı/hazırlayan" alanına girilmiştir. Oysa bir alana girilen veriler "atomik" olmalı, bir alana birden fazla veri girilmemelidir. Tasarım sırasında yazar adları için bu kural ihlal edilmiş, ama benzeri bir durumda konu kodları için üç ayrı alan açma yoluna gidilmiştir. Tüm yazar adlarının aynı alana girilmiş olması yazar adları üzerinde Boole işlemleri kullanarak arama yapmayı olanaksız hale getirmiştir. Benzeri bir biçimde, "Makale başlığı" alanında yer alan verilerden bir anahtar sözcük dizini yaratılmamış olduğu için, Boole işlemlerini kullanarak anahtar sözcüklerle arama yapılamamaktadır. Aslına bakılırsa *CDMB* tek bir tablodan oluşan, dizin dosyaları eksik (örneğin, anahtar sözcük dizini) ve birbiriyle ilişkilendirilmemiş, yazar, dergi adı vb. gibi alanlara standart verilerin girilmediği bir "veri tabanı"dır.

Veri Kalitesi

Bu kısımda veri girişiyle ilgili bazı hatalara değinilmekte ve *CDMB* CD-ROM'unda yer alan verilerin kalitesi incelenmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi, *CDMB* CD-ROM'u dergilerde ve bildiri kitaplarında yayımlanan yaklaşık 566 bin makalenin bibliyografik bilgilerini içermektedir. Veri tabanı tasarımı sırasında esaslı bir analiz yapılmaması ve verilerin tekrar edilmesi veri giriş hatalarının da artmasına neden olmuştur. Örneğin, Yaşar Tonta'nın adı "Makale yazarı/Hazırlayan" alanında (ikisi tipografik hata içeren) beş ayrı biçimde yer almaktadır. Yazar adının eksik, hatalı ya da

farklı girildiği çok daha çarpıcı örneklere rastlanmıştır. Örneğin, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun adı veri tabanına bir kısmı hatalı olmak üzere 34 farklı biçimde girilmiştir. Girişlerin büyük bir kısmı yazım farklılıklarından ("Ziyaeddin", "Ziyaettin") ve birinci ya da ikinci ismin baş harfinin ya da sadece adının ("Ziyaeddin Fahri") verilmesinden, bir kısmı da hatalı girişlerden ("Ziayaeddin", "Fındıkloğlu") kaynaklanmaktadır. *CDMB* veri tabanındaki mevcut yazar girişleri gerekli ayıklamalar yapıldıktan sonra tekil yazar sayısı 149.632'ye düşmüştür. Bu durum uzun yıllardır eksikliği hissedilen bir yazar adı yetke dizinine (authority file) büyük gereksinim olduğunu göstermektedir.

CDMB veri tabanına dergi adları da bazen değişik ve hatalı biçimde girilmiştir. Veri tabanında bir dergiye ait on ve daha fazla sayıda farklı girişin bulunduğu 25 dergi vardır. TÜBİTAK tarafından yayımlanan *Doğa Türk Mühendislik ve Çevre Bilimleri Dergisi*'nin adı veri tabanına 34 farklı biçimde kaydedilmiştir. Genelde farklı girişlere yazım hatalarının neden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dergilerin yabancı dildeki adlarının ve paralel adlarının kullanımı ile ilgili politikaların belirlenmemiş olması, yapılan kısaltmalarda tutarlılık olmaması, veri girişi yapılırken bilgilerin dergilerin farklı yerlerinden (kapak sayfası, iç kapak, derginin sırtı gibi) alınmış olması, veriler girildikten sonra yeterli kontrol yapılmaması hata sayısının artmasına neden olmuştur. Ayrıca dergilere ilişkin yabancı dilde yapılan girişlerde birçok heceleme hatası vardır. Dergi adları için de bir yetke dizinine gereksinim duyulduğu anlaşılmaktadır.

Yazar adları ve dergi adlarına ek olarak, bazı kayıtlar için basım yılı ("9185", "9159", "2964", "2017" gibi) ve basım yeri bilgileri hatalı ("Erzurum", "Diyarbakır", "Sakaraya" gibi) ya da farklıdır ("Londra"-"London", "Elazığ"-"Elâzığ" gibi). Benzeri hatalara konu kodlarında da rastlanmıştır. Bazı bilgilerin ise yanlış alanlara girildiği gözlenmiştir. Örneğin, çeviri olmayan makalelerde çeviren adlarına rastlanmaktadır.

CDMB veri tabanındaki hatalı girişlerin oranını saptayabilmek amacıyla toplam 566.627 bibliyografik giriş üzerinden sistematik bir örneklem seçilmiştir. Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için

$$n = 1 / ((1 / N) + (e^2 / (Z^2 (p (1 - p)))) \quad (1)$$

formülü kullanılmıştır. Formülde hata oranı (e) 0,02, güven düzeyi (Z) 1,96, tüm girişlerde (evren) veri giriş hatasına rastlanma olasılığı (p) 0,50 kabul edilerek örneklem büyüklüğü 2390 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1'de kayıtlarda rastlanan hata türleri ve sıklıkları verilmektedir. Buna göre *CDMB* veri tabanındaki dergi adlarının %4,4'ü, makale başlıklarının %4,4'ü, yazar adlarının %0,8'i yanlış ya da hatalı girilmiştir. Dergi adı, makale başlığı ya da yazar adından en az birinin hatalı girildiği kayıt sayısı %9,2'dir. Başka bir deyişle, *CDMB* veri tabanında bulunan toplam 566.627 kayıttan yaklaşık 52.000'inde dergi adı, makale başlığı ya da yazar adından

en az biri hatalı girilmiştir. Bu hataların ne kadarının *CDMB*'ye temel oluşturan özgün verileri hazırlayan ve *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nda yayımlayan Millî Kütüphane'den, ne kadarının bu verileri elektronik ortama aktaran proje ekibinden kaynaklandığını mevcut verilere dayanarak bilmek mümkün değildir. Ancak hata oranının yüksek olduğu açıktır. *CDMB* veri tabanının yaklaşık beş ay gibi kısa bir sürede geliştirildiği ve bu süre içinde veri girişinin de hızla yapıldığı CD-ROM kullanım kılavuzunda belirtilmektedir. Bu durum Millî Kütüphane verilerinin CD-ROM'a aktarılması sırasında hata denetimi yapılmadığını düşündürmektedir.

Tablo 1. *CDMB*'de veri giriş hataları ($n = 2390$)

Hata türü	N	%
Dergi adı	106	4,4
Makale başlığı	104	4,4
Yazar adı	18	0,8
En az birinde hata olan kayıt sayısı	220	9,2

Derleme kaçağı nedeniyle bazı dergilerin Millî Kütüphane'ye gönderilmediğine ve bu dergilerde yayımlanan makalelerin *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nda dizinlenmediğine yukarıda işaret etmiştik. Öte yandan, Derleme Yasası gereğince Millî Kütüphane'ye düzenli olarak gönderilen bazı süreli yayımların bütün sayılarının *CDMB*'de dizinlenmediği gözlenmiştir. Örneğin, 1987'den beri yılda dört kez yayımlanan *Türk Kütüphaneciliği* dergisinin toplam 15 sayısının *CDMB* CD-ROM'unda taranmadığı görülmüştür. Hatta söz konusu derginin 7. cildinin (1993) hiç bir sayısı taranmamıştır. Aynı şekilde, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *Kütüphanecilik Araştırmaları* gibi birçok başka derginin de bütün sayılarının dizinlenmediği anlaşılmaktadır (Keseroğlu, 2006, s. 38-39).

Sonuç ve Öneriler

CDMB CD-ROM'unun kullanıcı arayüzü tasarımında insan-bilgisayar etkileşimi ve kullanılabilirlik ölçütleri dikkate alınmamıştır. Arayüz ekranındaki mönü seçenekleri rastgele yerleştirilmiştir. Ekrandaki belli alanların hangi amaçla kullanılacağını kestirmek zordur. Kullanıcı arayüzü sezgisel olarak tasarlanmadığından ekran üzerinde sistem iletilerinin verildiği ve sonuçların gösterildiği bölgeler kolayca görülememektedir.

CDMB veri tabanı kapsamlı bir sistem analizi yapılmadan ve bazı temel veri tabanı tasarım ilkeleri dikkate alınmadan geliştirilmiştir. *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nın basılı kopyasında yer alan veriler tek bir düz tabloya aktarılmış, yazar adları, dergi adları ve konu kodları için ayrı dizinler yaratılmış, ama bu dizinler ana tabloyla ilişkilisel veri modeli kullanılarak ilişkilendirilmemiş ve veri tabanı "normalize" edilmemiştir. Bu durum veri tekrarına ve makalelerin bibliyografik bilgilerini girmek için ayrılan

bazı alanların (örneğin, 2. ve 3. konu kodları, tanıtan, vd.) önemli bir kısmının boş kalmasına yol açmıştır. Birden fazla yazarı olan makalelerin tüm yazarları aynı alana girilmiştir. Makale başlıklarında geçen sözcükler için ayrı bir dizin yaratılmamıştır. Bu nedenle yazar ve makale adları üzerinde Boole işlemleri kullanılarak arama yapılamamaktadır.

CDMB veri tabanında yer alan her 11 kayıttan birinde yazar adı, dergi adı veya makale adı hatalı girilmiştir. Millî Kütüphane'de yazar adları ve dergi adları için yetke dizinler (authority files) yaratılmamış olduğundan aynı yazar ya da dergilere ait veriler çok farklı biçimlerde girilmiştir. Veriler girildikten sonra gerekli denetimler titizlikle yapılmamıştır.

Genelde *Türkiye Makaleler Bibliyografyası* özelde CDMB veri tabanı ile ilgili bazı öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

- Derleme kaçığını ortadan kaldırmak ya da azaltmak için yasal önlemler alınmalı ya da Millî Kütüphane *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nı eksiksiz yayımlayabilmek için derlenemeyen yayınları başka kanallardan (örneğin, satın alma) edinme yoluna gitmelidir.
- Halen Millî Kütüphane'nin web sayfası aracılığıyla kullanıma açık olan CDMB veri tabanı yeniden tasarlanmalı, arama motorunun işlevleri artırılmalı (örneğin, anahtar sözcük ve Boole işlemleriyle arama özellikleri eklenebilir) ve kullanıcı arayüzü kullanılabilirlik ilkeleri dikkate alınarak iyileştirilmelidir.
- Millî Kütüphane'nin makale dizinleme politikaları gözden geçirilmeli, makalelere Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemine (DOS 21) dayanan daha ayrıntılı konu kodları ve anahtar sözcükler verilmelidir.
- Yazar ve dergi adlarının tekbiçim ve hatasız girilmesini sağlamak için Millî Kütüphane tarafından yazar ve dergi adları yetke dizinleri hazırlanmalı ve veri girişleri titizlikle denetlenmelidir.

Kaynakça

- Atılğan, D. (2005). Bilginin organizasyonunda ulusal dizinlerin önemi ve atıf sistemi üzerine düşünceler. *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu, 2 Nisan 2005 Ankara. Bildiriler*. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları. 19 Kasım 2006 tarihinde <http://eprints.rclis.org/archive/00005677/01/bilgininorganizasyonu.pdf> adresinden erişildi.
- Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923-1999*. (2001). [CD-ROM]. Ankara: Nüvis.
- Elmasri, R. ve Navathe, S.B. (1989). *Fundamentals of database systems*. Redwood City, CA: Benjamin/Cummings.
- Gürses, E.A. (2006). *Kütüphane web sitelerinde kullanılabilirlik ve kullanılabilirlik ilkelerine dayalı tasarım*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kaygusuz, A. (1998). Türkiye'de derleme hizmetleri. *50. kuruluş yılında ulusaldan evrensele Türk Milli Kütüphanesi (1946-1996) Sempozyum (Bildiriler) 19-21 Haziran 1996 Millî Kütüphane, Ankara* içinde (s. 46-51). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Keseroğlu, H.S. (Haz.). (2006). *Akıllı ve yürek: Jale Baysal ile söyleşi*. İstanbul: Mephisto.
- Kroenke, D.M. (2004). *Database processing: Fundamentals, design & implementation* (9th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Polat, C. (1999). *Başlangıcından bugüne ülkemizde derleme çalışmaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. 20 Aralık 2006 tarihinde http://eprints.rclis.org/archive/00007275/01/MA_These.pdf adresinden erişildi.
- Shneiderman, B. (1986). *Designing the user interface: Strategies for effective human-computer interaction*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Shneiderman, B. (2002). *Leonardo's laptop: Human needs and the new computing technologies*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tavacı, Y. (1998). Derleme bilincinin yaygınlaştırılması. *50. kuruluş yılında ulusaldan evrensele Türk Milli Kütüphanesi (1946-1996) Sempozyum (Bildiriler) 19-21 Haziran 1996 Millî Kütüphane, Ankara* içinde (s. 233-236). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tonta, Y. (1995). Bilgi erişim sistemleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 9, 302-314.